

SZEMLE

A Bibliotheca Zriniana története és állománya. History and Stock of the Bibliotheca Zriniana. Írták és összeállították HAUSNER Gábor, KLANICZAY Tibor, KOVÁCS Sándor Iván, MONOK István, ORLOVSZKY Géza. Szerk. KLANICZAY Tibor. Argumentum Kiadó—Zrínyi Kiadó, 1991. 628. p.

Közhely, hogy a könyveknek s ugyanígy a könyvtáraknak is megvan a maguk sorsa. Mégis erre a közhelyre is felépíthető lenne a Zrínyi-könyvtár sorozat legújabb, IV. kötetének ismeretése, hiszen az egyik leggazdagabb, ha nem a leggazdagabb 17. századi főúri könyvtár sorsát kísérhetjük végig a több mint 600 oldalon.

Klaniczay Tibor bevezetőjében szabatos rövidséggel, egyúttal mégis kimerítő részletességgel indokolja a Bibliotheca Zriniana ismeretének a Zrínyi-kutatásban betöltött alapvető fontosságát. A 17. századi művelődési és műveltségi viszonyok felmérése s ezeknek a költő, hadvezér Zrínyi Miklós személyére való konkrét vizsgálása, a könyvtár adatainak hasznosítása az irodalomtörténeti kutatásokban, megannyi szempont, amely a már mintegy száz éve többkevesebb biztonsággal ismert könyvanyag újabb és újabb vizsgálatát teszi szükségessé. A napjainkban a zágrábi Nemzeti és Egyetemi Könyvtárban őrzött különgyűjtemény számos eddig még fel nem tárt részlete, akár könyvészeti, akár irodalomtörténeti vonatkozásban tovább árnyalhatja a Zrínyi-kutatást.

Klaniczay azon megállapítása, miszerint „... nyilvánvalóvá lett, hogy ... a további kutatások érdekében immár halaszthatatlan a Bibliotheca Zriniana teljes állományának a számbavétele, könyvészeti, filológiai feldolgozása, az évszázadok alatt elveszett kötetek azonosítása s

a könyvtár történetének megírása” nemcsak a jelen kötetben összegzett munkát, de a jövőbeli feladatokat is megjelöli.

A könyv- és könyvtártörténeti rész kisebb egységei a lehetőséghez képest a teljesség igényével szólnak az egyes rész kérdésekről éppúgy, mint a leíró katalógus az éppen tárgyalt tétel könyvészeti, és irodalomtörténeti jellemzőiről. Zrínyi Miklós könyvtárának kialakulásáról szólva Monok István részletesen taglalja, mennyire lehetett könyvolvasó, irodalomszerező, tájékozott a költő nagyapja, vagy édesapja, idézetekkel is alátámasztva megállapításait. Bizonyított tény a vizsgált könyvanyag alapján, hogy a könyvtár legnagyobb részét Zrínyi Miklós maga szerezte be, gyűjtötte össze, mindekelőtt Velencében és Bécsben. Velence esetében még néhány könyvkiadó személye is valószínűsíthető bejegyzésekből és egyéb adatokból. Bár a korabeli könyvkereskedelem már nem korlátozódott a megjelenési hely szerinti eladásra, mégis jellemző a kötetek kiadási helye, főleg a teljes anyag mintegy 40%-át kitevő olaszországi — s ezen belül túlnyomónak mondható velencei művek esetében.

A más könyvtárakból, korábbi possessoroktól megszerzett kötetek esetében több kategóriát kell felállítani. A más tulajdonosoktól a Zrínyi-könyvtárba került köteteket külön függetlenül összegzi, az egyes könyvekben fellelhető possessor-bejegyzések alapján. A kor egyik szokásos könyveszerzési forrása, az egyéb könyvtárak hagyaték, ajándékozás vagy vétel során való megszerzése köréből jelentős a Listi-család könyveinek bekerülése a csáktornyai bibliotékába. Ezeket külön jegyzék foglalja össze, szintén a függelékben. A más főúri könyvtárakkal feltételezhető egyéb kapcsolatokat, köl-

csönzést, ajándékozást tekintve megállapítható, hogy a könyvgyűjtemény összeállításában a költőt mindenekelőtt a használat és nem a gyűjtés szenvedélye vagy a bibliofil érdeklődés vezette.

Orlovsky Géza egykorú források alapján vázolja fel a könyvtár elhelyezését a csáktornyai kastélyban, részint Jacobus Tollius, részint egy 1638-as osztályos levél leírását idézve.

A következő részben Monok István részletesen tárgyalja a könyvtár elhelyezésének rendjét, valamint az 1662-ben elkészült *Catalogust*, amelynek alapján, valamint a rendelkezésre álló kötetek segítségével a gyűjtemény eredeti, sajátos szakrendjét a szerzők külön is rekonstruálják, a II. számú függelékben.

A könyvtár használata és olvasói c. fejezetben Orlovsky Géza többek között szól Zrínyi annotációiról, amelyek szembetűnően mutatják, milyen köteteket használt legtöbbit a költő, hogyan jegyzetelt, milyen módon emelte ki a lapszéken a számára fontos részleteket.

Monok István hasonlítja össze Zrínyi könyvgyűjteményét a kor főúri bibliotékáival, úgy ítélve, hogy az az európai arisztokrata gyűjtemények színvonalán állt, némelyet korszerűségben felül is múlva.

A könyvtár történetének Zrínyi Miklós halála utáni sorsát vázolja, Hausner Gábor Zrínyi Ádám személyéről, illetve könyvtárral kapcsolatos tevékenységéről, s a gyűjtemény gyarapodásáról ír. Orlovsky Géza ismerteti Zrínyi Péter elkobzott könyveinek jegyzékét, valamint az elítélt főúri könyvtárának jellemzőit. Az utolsó részfejezetben ugyanő beszámol a Bibliotheca Zriniana utóéletéről egészen addig a periódusig, amikor a gyűjtemény utolsó, morvaországi tulajdonosától árverésre kerülve, egy bécsi antikvárius, S. Kende jó szemének és figyelmének köszönhetően, elkerülhette a szétszórátást. A magyar hivatalos szervek és magángyűjtők részéről nem az érdeklődés, sokkal inkább a szükséges pénz hiányzott, így a horvát kormány vásárolta meg a gyűjteményt, és a zágrábi egyetemi könyvtárban helyezte el.

A tárgyalt bibliotékához minden tekintetben méltó monográfia az eddigiek rövid angol nyelvű összefoglalója után, legterjedelmesebb részében a fellelhető, illetve a különböző módon beazonosítható, összesen 731 kötet részletes, egyenkénti könyvészeti leírását közli. Ma-

ga a könyvészeti leíró rész talán a legimponálóbb az egész kötetben, elrendezésében, a leírások részletességében és pontosságában egyaránt. A bevezető útmutató nyomán jól felismerhető az egyes tételek leírásának rendszere. Hat részre tagolva, a különböző forrásokból azonosítható, vagy valószínűsíthető könyveket sorra véve, széleskörű tájékoztatást ad minden egyes darab könyvészeti jellemzőiről éppúgy, mint az adott mű Zrínyi szempontjából kiemelendő sajátosságairól. Közli az összes possessor-bejegyzést, Zrínyi valamennyi jegyzetét betűhív formában, az azonosítás forrásait, valamint a Zrínyi-szakirodalom valamennyi fontosabb adatát.

A kötet utószavaként megjelölve Kovács Sándor Iván számos olyan irodalomtörténeti kérdést vizsgál, amelyek megoldásához minden bizonnyal elengedhetetlen az eredeti kötetek, s különösen a bejegyzések vizsgálata. Az önmagában is jelentős tanulmány szerencsés elenponton szolgálhat a kötet eddigi könyvészeti „túlsúlyának”, annak ellenére, hogy bevezetésében és befejezésében egyaránt visszatér a könyv- és könyvtártörténeti vizsgálatok szempontja. Mindez sikeresen bizonyítja az egymás nélkül elképzelhetetlen rokonszomságot összefüggését, a sokszor talán nem ok nélkül „érzékenykedő” „könyvészeknek” is elégtételt nyújtva.

Mintegy 100 oldalnyi függelékben az 1662. évi *Catalogus* hasonmása után, nyolc különböző mutató és konkordancia egészíti ki az eddig elmondottakat. A VII. sz. függelékkel kapcsolatban, amely a rövidítve idézett Zrínyi-irodalmat adja meg teljes bibliográfiai leírásban, sajnálatosnak mondható, hogy ez a rendkívül logikus, jól használható rövidítésrendszer nem kapott teljes „jogkört” a kötetben. A kétféle lapalji jegyzet különösen nyilvánvalóvá teszi a rövidítésjegyzék segítségével feloldható hivatkozások előnyét a szokásos, „i. m.” formával szemben. Lényegesen könnyebb ugyanis a szerző nevével, esetleg a mű megjelenésének évszámával rövidített szakirodalmi hivatkozás visszakeresése a kötet végén, mint az „i. m.” utáni „kutatás” a megelőző oldalakon. Az ebben a kötetben csak a Zrínyi-szakirodalom számára „fenntartott” rövidítési forma annál is inkább alkalmazható lett volna a teljes szövegre, hiszen a

még feloldandó rövidítések jegyzéke nem túlzottan növelte volna még a kötet terjedelmét. Természetesen így a Zrínyi-szakirodalom fontossága kiemelt hangsúlyt kap, ez azonban talán más módon is elérhető lett volna egy kiegészítő betű, avagy akár csak két, elkülönített betűrendes jegyzék alkalmazásával.

Az elmondott kifogás fő oka, hogy az általunk logikusabbnak, és sokkal kevesebb tévedést megengedőnek tartott rendszert évek óta sóvár kíváncsisággal szeretnénk viszontlátni a különböző, elsősorban nagyterjedelmű tudományos publikációkban.

Olyan kötetről számolhatunk be a *Bibliotheca Zriniana* ismertetésével, amely szinte egy évszázad kutatásait összegzi, az elmúlt évek egyik legszebb tudományos könyvsorozatának darabja, és a nagyvonalú áttekintés, valamint a részletek és adatok aprólékos pontossága egyként jellemzi. A könyv- és könyvtártörténeti rész három szerzőjének munkáját olvasva, úgy véljük, szerencsésen egységes az egyes részfejezetek kidolgozottsága. A szövegközi illusztrációk mindvégig jól szolgálnak kiegészítő információkkal és szemet gyönyörködtető, „pihentető” képekkel.

Iskolát teremtő, és egy meglévő iskola létét bizonyító mű a Zrínyi-könyvtár IV. kötete. A sorozat főszerkesztője, a jelen kötet szerkesztője, Klaniczay Tibor egyik utolsó munkája, méltó emlékéhez és életművéhez, csakúgy, mint szeretett költője, Zrínyi Miklós jelentőségéhez.

HÉJAS ESZTER

Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez. Reneszánsz kor. Szerk.: BITSKEY István. A szerkesztésben közreműködött: JÁNOS István. Tankönyv Kiadó, Budapest, 1990. 341. l.

Aki valaha tanított magyar szakosokat egyetemen vagy főiskolán, az nagyon jól tudja, hogy milyen gond a tankönyv és a szöveggyűjtemény hiánya. Az első régi magyar szöveggyűjteményt 1951-ben jelentették meg, 1963-ban jelent meg ennek a javított kiadása. Idestova három évtizede hiányolja tehát a hallgató a jól válogatott szöveggyűjteményeket. Mezei Márta és Szuromi Lajos szerkesztésében egy felvilágosodás kori, Csetri Lajos és Wéber Antal sajtó alá rendezésében pedig megjelent egy re-

formkori antológia. A régi magyar szöveggyűjtemény mindaddig hiányzott, azaz hiányzik. Kiadásra vár ugyanis a középkori és a barokk szövegek válogatása. Az 50-es években kiadott szöveggyűjteményeink, mint az közismert, tendenciózusak egyrészről, másrészről pedig, éppen azért, mert a kutatás és a szövegkiadás három évtized alatt nagyon sokat fejlődött, túlhaladtak. Minden tanár kevésnek érezte a gyűjteményekben a szövegeket, hiszen régi irodalmunk fejlődésvonalait nem tudták ezek dokumentálni. Parancsolói szükségyszerűség volt tehát újabb szöveggyűjtemények kiadása. 1990-ben Bitskey István és kollégája, János István vállalkozott egy újabb, minden eddiginél teljesebb reneszánsz antológia kiadására.

Ismereteink a reneszánsz magyar irodalmáról az elmúlt évtizedek intenzív kutatásának köszönhetően öröndetesen gyarapodtak. Nemcsak újabb irodalmi szövegek váltak ismeretessé, hanem egy-egy író életét feltáró irodalmi értékű adatok is. Így természetes, hogy a középkor, a reneszánsz és a barokk magyar irodalma most már egyetlen kötetben nem mutatható be.

Bitskey István szóbeli tájékoztatása szerint a középkor és a barokk irodalma külön kötetekben fog megjelenni. Így ha egyszer teljes lesz ez a sorozat, három kötet mutatja majd be 1772-ig a magyar irodalom fejlődési menetét.

A most megjelent kötet utolsó lapjai közül egy kicsiny, nyomtatott szövegű cédula esett ki, amelyen a szerkesztő közli, hogy a kéziratot már 1986-ban befejezte. Sajnálatos, hogy csak négy esztendő múlva jelenhetett meg. A másik gond, hogy mindössze 1500 példányban látott napvilágot az első kiadás alkalmával. Ennyi példány még a könyvtárak kielégítésére sem elengedő, s így nem jut belőle a magyar szakos hallgatóknak, talán még néhány oktátónak sem.

A bevezetőben tájékoztat Bitskey a kiadás elveiről, s ebből azonnal megtudhatjuk, hogy nemcsak magyar, hanem latin nyelvű művek is találhatóak a kötetben. A fordítások kiválasztása a szerkesztő dolga volt, aki maga is egyetemi oktató lévén igyekezett a legfrissebbek és a legjobbakkal közül válogatni az anyagban. Így az előző szöveggyűjteményhez képest még 25 reneszánsz kori szerzővel ismerkedhet meg az egyetemi és főiskolai hallgató.

Bitskey egységesítette a helyesírást. Nem tudom, szükség volt-e erre. Gyakran tapasztalni ugyanis, hogy a hallgatók alapvető paleológiai, helyesírástörténeti ismeretekkel sem rendelkeznek. Ha az eredeti, olykor önmagához, de más szerzők szövegéhez mindenképpen közvetlenül helyesírási szövegekkel személyes kapcsolatba kerülnek, akkor nemcsak a szövegek irodalmi értékeire, hanem az azokban rejlő nyelvtörténeti és helyesírási problémákra is felfigyelnek.

A szerkesztő kiadási elveivel ezt az egy kérdést kivéve nem lehet vitázni. Kíváncsian lett volna az, hogy legalább a legjelentősebb 16. századi magyar nyelvű művek egyike, másika kéziratainak vagy legrégebb kiadásainak fotómásolata is bekerüljön a szöveggyűjteménybe.

Az egyetemi és főiskolai oktató ugyanis köteles lenne megtanítani a szövegek legeredetibb változatának olvasását is. Azt hiszem, hogy egy esetleges újabb kiadásban ezt a hiányt pótolni lehet.

A szerkesztő elveivel egyetértünk, rövid használat után az oktatók és hallgatók elismeréssel nyilatkoznak a kötetéről, s ismereteim szerint minden felsőfokú tanintézményben, ahol magyar tanszékeken oktatnak hallgatókat, ezeket a köteteket használják. Hiányoljuk azonban a középkori és a barokk kor köteteit. Reméljük ezek is mihamarabb megjelennek.

KILIÁN ISTVÁN

Udvari István: Ruszinok a XVIII. században. Történelmi és művelődéstörténeti tanulmányok. Nyíregyháza, 1992. Bessenyei György Kiadó. (Vasvári Pál Társaság füzetei, 9.)

Udvari István a magyarországi ruszin, illetve egyházi szláv nyelvű kéziratok kutatójaként volt ismert a szlavisztikában. Főként Bacsinzsky András püspök egyházkormányzati iratanyaga nyelvi hovatarozásának tisztázásában köszönhet neki sokat a kutatás. Az utóbbi években a görögkatolikus egyházi archívumokban fellelhető iratanyag alapján végzett ruszin történeti vizsgálatokkal jelentkezett, így *A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészégeinek 1806. évi összeírása* (Nyíregyháza, 1990.), illetve *A Mária Terézia-féle úrbérrendezés szlovák nyelvű dokumentumai. Szepességi ruszin falvak népelete*

Mária Terézia korában. (Nyíregyháza, 1991.) c. összefoglalásokkal.

A jelen kötet vegyes tárgyú dolgozatok gyűjteménye. A ruszin etnikum önmegnevezésével, illetve mai életterével foglalkozó tanulmánnyal indul, amely gazdagon adatolva elsőként foglalja egy munka keretébe a hat ország területén élő népcsoport jellemzőit. A *ruszin*, illetve *rusznyák* etnonímák pontos distinkciójára nem tér ki; a magyar szakirodalomban ehhez a kérdéshez Rot Sándor szolt hozzá. — A következőkben áttekinti a ruszinokkal foglalkozó történeti munkákat, valamint portrét rajzol Hodinka Antalról, valamint a munkácsi püspökség legteljesebb történetírását, illetve okmánytárát köszönhetjük. A szerző — az MTA Könyvtárának Kézirattárában őrzött — Hodinka-hagyatékot a korábbi életrajzírókhoz viszonyítva alaposabban ismeri és használja. — Ezt követik a szerző említett történeti-demográfiai munkáira támaszkodó dolgozatai, majd összefoglalás a történelmi Magyarország területének ruszin szórványairól; az utóbbi a nyitó dolgozathoz hasonlóan hézagpótló. — A feldolgozott adatok bősége jellemzi a „Máriapócs, a ruszinok egykori vallási, kulturális központja” c. fejezetet is, amelynek négy önálló tanulmánya jó bevezetésként szolgálhat egy, a máriapócsi kegyhely összefoglaló művelődéstörténetét tárgyaló munka forrásáiba. — Ugyanezt mondhatjuk a „XVIII. századi ruszin művelődéstörténet kimagasló alakjai” c. fejezetről is. A szerző a kutatás számára ma is nehezen hozzáférhető gyűjteményeket vizsgált, a 18. századi művelődéstörténet számára nélkülözhetetlen forrásfeltárást végezve. Példaként említjük Tarkovics Gergely nyelvtudásáról hozott új adatait, a későbbi eperjesi püspök hajdúdorogi működése alapján.

A kötet Bacsinzsky Andrással foglalkozó fejezete jellegében különbözik a többi tanulmánytól; a szerző szintézist nyújtó elemző portrét rajzol a püspökről, amelyben hű marad a rá jellemző adatbőséghez, alapos forráskezeléshez. A Bacsinzsky-portré minden tekintetben a gyűjteményes kötet legszínvonalasabb írásainak egyike. — Hasonló okokból emeljük ki „A ruszin egyházi értelmiség XVIII. századi iskoláztatásáról” c. tanulmányt. Ez azonban tartalmaz egy könyvtörténeti ritkaságot érintő tévedést, amelyet itt helyesbítünk. Az Egri Főegyházme-

gyei Könyvtárról írja: „Megtalálható a könyvtárban Meletij Szmotrickij 1721-es moszkvai egyházi szláv nyelvtana is, amelyről bizonyosak vagyunk, hogy használatban is volt, beszerzési éve ugyanis: 1751” (p. 218.). Az említett könyv nem található a könyvtárban, csupán adataink vannak arról, hogy még századunk közepén az állományban volt; sorsáról és hollétéről a jelenlegi könyvtárvezetésnek nincs információja. A könyvtárat 1793-ban nyitották meg; a könyvgyűjtés idejéből származó legelső katalógus 1781-ben keletkezett, sem ez, sem az Egri Érseki Levéltár Archívum Vetus anyagában őrzött néhány korabeli gyarapítási jegyzék nem tartalmazza a művet. (Földvári S. – Ojtozi E.: *Az Egri Főegyházmezei Könyvtár cirill és glagolita nyomtatványai*. Debrecen, 1992.) A kelet-európai felvilágosodás jelentős alakjának Magyarországon igen ritka művéről lévén szó, feltétlenül hasznos információt jelentene, ha a szerző az idézett adat forrására hivatkozott volna.

A kötet második részét alkotó tanulmányok túlnyomó része („A Mária Terézia-féle úrbérendezés és ruszin vonatkozásai”, „Sáros vármegye ruszin és szlovák jobbágnépe Tokaj-Hegyalján Mária Terézia korában” és más írások) rendkívül gazag forrásfeltáró munkával járul hozzá a korszak kutatásához. Mivel ilyen tárgyú írások a kötet első részében is helyet kaptak, a művelődéstörténetiekkel váltakozva, nem egészen világos, milyen felépítési elvet követett a szerző; feltételezhető lenne a keletkezési sorrend, ám erre semmi sem utal. Az önálló tanulmányok, s az ezekkel váltakozó, önálló tanulmányokból álló fejezetek valamiféle logikusabb rendszerbe foglalása növelte volna a kötet értékét.

Amint az előszóban Viga Gyula kiemeli, a ruszin történeti kutatás „... az elmúlt két évszázad során — külső és belső okok miatt — hazánkban nem intézményes keretek között folyt. Ugyanakkor olyan korszakos jelentőségű alakjai voltak ennek a munkának, hogy egyikük-másikuk munkássága és eredményessége valójában egy intézmény tevékenységét helyettesítette. Mindenekelőtt Hodinka Antal (1864–1946) nevét kell itt kiemelnünk...” (p. 9.). A magyarországi etnikumok, a felvilágosodáskori művelődéstörténet, a 18. századi gazdaság-

és társadalomtörténet szempontjából egyaránt figyelemre méltó vállalkozás e kötet, amely a nem mindig preferált ruszinkutatást viszi előbbre. Feltétlenül érdemes lett volna tehát a nem hazai szakemberek számára egy orosz vagy ukrán, illetve egy vagy két nyugati nyelven írt rezümével ellátni. Az igen gazdag adatbázis kezelését pedig a név-, illetve tárgymutató könnyítene meg, amelyeket a kötet nélkülöz.

FÖLDVÁRI SÁNDOR

Klára Erdei: Auf dem Wege zu sich selbst: Die Meditation im 16. Jahrhundert. Eine funktionsanalytische Gattungsbeschreibung. (Wolfenbütteler Abhandlungen zur Renaissanceforschung, Bd. 8.) Wiesbaden, 1990. Otto Harrassowitz, 285 p.

A meditáció elkülönítése a vallásos irodalmi műfajok között a műfaj történeti és funkcionális szemléletű kutatások egyik közös eredménye. A műfaj meghatározását sokáig az nehezítette, hogy a meditáció kifejezés értelme kettős: jelzi egyrészt a vallási cselekvést, az egyéni áhitatgyakorlat szintjét, illetve formáját, másrészt az írásos formába öntött reflexiót, melynek célja bibliai vagy más vallási szövegekből kiindulva a lélek vagy Isten megismerése. Nehezíti a műfaji elhatárolást a meditáció szoros kapcsolata olyan érintkező vallási cselekvésformákkal, illetve műfajokkal, mint például a parafrázis, az imádság, a kontempláció, a soliloquium, a katekizmus, a prédikáció, a kommentár, a traktátus és az exegézis, melyeknél az alapul vett szöveghez, illetve a természetfölöttihez való viszony, az érzelmi és az értelmi elemek aránya, a vallási vagy irodalmi célkitűzés, valamint a szövegek megformálása függvényében számtalan változat és átmenet lehetséges.

Ebből következik, hogy a műfaj meghatározása csupán az említett tényezők együttes, a legtágabb értelemben vett mindenkori kontextus figyelembevételével lehetséges. A műfaji sajátosságok változása mellett néhány állandó vonás is megfigyelhető. Így a meditációt alapvetően jellemzi az értelem és az érzelmek ellentétes irányú, együttes működése. Ennek megfelelően szerepe is kettős: egyszerre szubjektív vallomás és objektív hitvallás, a kettő el-

lentmondása többnyire dicsőítésben oldódik föl. A tartalom legfontosabb vonatkozási pontjai a személyes érzések, az egyéni áhitat megnyilvánulásai, illetve a teológiai tételek, az intézményszerű egyházi tanítás és ezek feszültsége. Az ellentétek kölcsönhatása határozza meg nemcsak a meditáció szerkezetét, hanem stílusát is, melyben a konkrét, didaktikus és az elvont, költői kifejezési formák egymás mellett élnek. A verses megoldásnál a meditációban gyakoribb a próza, amely különösen alkalmas a lelki folyamatok és a szembenálló tényezők mozgásának érzékeltetésére.

Körülbelül ez a műfajmeghatározás az alapja Erdei Klára munkájának, amely a 16. századi meditáció irodalom előzményeit, típusait és fejlődését elemzi, alkalomszerű kitekintéssel a 17. század eleji folyamatokra. A monográfia első része a műfaj középkori kialakulását és a reformáció előestéjén végbement első felvirágzását tárgyalja. A második rész a közvetlen előzményeket, Luther, Kálvin és Loyolai Ignác szerepét mutatja be. A harmadik rész felekezeti bontásban, ezen belül a jelentősebb személyekhez, illetve területekhez kapcsolódva tekintti át a meditáció irodalom 16. századi történetét. A kötetet, mely a szerző kandidátusi értekezésének a publikáció követelményeihez igazított változata, egy mintegy 250 tételes forrásjegyzék és egy kb. 400 tételes irodalomjegyzék egészíti ki. Ez a témára vonatkozó anyaggyűjtésnek csupán egyik része; az 1540–1630 közötti európai meditáció irodalom bibliográfiájának megjelentetését a szerző a Wolfenbütteler Dokumentation sorozatban helyezi kilátásba.

A vállalkozás fő újdonsága, hogy míg a vallásos elmélkedő irodalom első felívelése a 15. század végén viszonylag jól ismert, eddig keveset tudunk a műfaj újabb, talán az előzőnél is jelentősebb kiterjedéséről a 16. század utolsó évtizedeiben. A műfajpoétika kérdéseit Erdei Klára nem önmagában vizsgálja, hanem következetesen beágyazza az adott kor vallásosság- és mentalitástörténeti folyamataiba. Az irodalmi szempontból jelentős alkotások mellett figyel az irodalmilag kevésbé értékes, „átlagos” művekre és azok hatástörténetére. Olyan kérdésekre keres választ, hogy például miért jut ez a műfaj fontos szerephez a 16. századi vallásosság történetében; melyek nép-

szerűségének vallásosság-, irodalom- és áhitati irodalom-történeti okai; milyen szerepet tölt be a meditáció a különböző vallási csoportok életében? Ebben a megközelítésben a meditáció a 16. századi mentalitás és irodalom modellje, „a manierizmus reprezentatív műfaja” (Klaniczay Tibor), amely tükrözi a korszak két fontos folyamatát: a vallásosság általános válságát, a bűnről és a bűnbánatról hirdetett korábbi tanítások megkérdőjelezését, illetve az erre válaszként értelmezett katolikus és protestáns reformelképzelések elsajátítását, bensővé tételét.

A műfaj középkori előtörténetéből nyomon követhetjük a bibliai elmélkedésnek mint az Istenhez jutás módszerének 4–5. századi megjelenését, a „lectio divina” szerzetesi gyakorlatának kora középkori fejlődését, az első írásban rögzített valódi meditációk 11. századi feltűnését és a műfaj elméleti megalapozását, kanonizációját. A műfaj első felvirágzását a 15. században a lelki élet spanyolországi megújítási kísérlete, a devotio moderna néven összefoglalt vallási áramlatok, az aszketikus élet reformja és a humanista megújulási törekvések, illetve az azok befolyása során keletkezett művek jelzik.

A 16. század újításai közül Erdei Klára Luther, Kálvin és Loyolai Ignác meditáció értelmezését vizsgálja részletesen. A három eltérő felfogás nyomán a különböző felekezetek körében a 16. század végén kibontakozó meditáció irodalom közös feladata Erdei Klára értelmezésében a vallásos irodalom más műfajaival együtt a hagyományos kereszténység belső megújítása, az üdvösség, illetve a bűn miatti félelem eltávolítása, a predestinációra, a kiválasztottságra és a mindennapi életben való megszentelődésre vonatkozó tanítások integrációja. A kálvinista meditáció jellegzetes típusai a hugenotta zsolttárfordítások, elmélkedések és parafrázisok (Théodore de Bèze és mások), melyekhez angol, német és magyar területen például néhány rokon műfajjal érintkező, átmeneti forma kapcsolódik. A tézis – antitézis – szintézis hármas tagolására épülő katolikus meditáció első csoportjába a jezsuita eredetű szövegek tartoznak, melyek lényegében mind az ignáci modell különböző változatai, de nem érik el annak összetettségét, s vagy az aszketikus gyakorlatok vagy a misztikus kontempláció irányába tolódnak el. A második csoportot a jezsuita renden kívüli kato-

likus meditációk alkotják, így mindenekelőtt a lelki imádság spanyol iskolája. Az utolsó fejezet az evangélikus meditációkat tárgyalja a már ismert módon, a protestáns vallásosság és áhitati irodalom összefüggésében.

A könyv a műfaj- és mentalitástörténeti szempontok együttes alkalmazásának figyelemreméltó kísérlete, amely elsősorban a félirodalmi, „irodalom alatti” vallásos műfajok elemzésében találhat követőkre.

TÜSKÉS GÁBOR

Dick Higgins: Pattern Poetry. Guide to an Unknown Literature. State University of New York Press. New York 1987. 275. l.

Dick Higgins könyve különleges vállalkozás: a képvrs világtörténetét tárgyalja, áttekinti az európai és az Európán kívüli nemzeti nyelvek és irodalmak ilyen jellegű kísérleteit, merész próbálkozásait. Jól tudja, hogy az átlagos irodalomtörténész legfeljebb Szimmiász, Theokritosz „formalista” költeményeit ismeri, s nem sejtí, hogy a szanszkrit vagy a kínai irodalomban már jóval a görög bukolikus költészet előtt írók és művészek törekedtek arra, hogy e két művészeti ág, a képzőművészet és az irodalom törekvéseit egybehangolva új műfajt teremtsenek. Bár már sok kisebb-nagyobb mű született egy-egy nép vagy irodalom költőinek hasonló próbálkozásairól, a világ valamennyi népének erről a bravúros költészetéről nem írtak könyvet. Éppen ezért páratlan ez a maga nemében.

Az első fejezet rövid bevezető a képvrs történetéhez, amelyben már láthatóan bizonyos alapfogalmakat is tisztázni kíván a szerző. Ugyanitt közöl a képvrsrel kapcsolatos néhány kritikát észrevételt is, közöttük többek között Petőfi egy levelének részletét, amelyben Bulyovszky Gyulának a Hazánk című lapban (1847. március 27.) megjelent kereszt alakú verséről ír. A második fejezetben nyelvenként és nemzetenként veszi sorra a képvrs európai történetét, így elsőként a görögöket: Arkhilokhoszt, Beszántinoszt, Kállimákhoszt, Dosiádiszt, Szimmiászt, Theokritoszt. A sort a latin szerzők (ismertek és ismeretlenek) követik, mint Optátianus, Hrabanus, Abelard, Alcuin, Eugenius Vulgaris, Venantius Fortunatus és mások. Itt olvasható Janus Pannonius vagy

a Gyulafehérvárott működő Alsted, illetve az egykori eperjesi evangélikus gimnáziumi igazgató, Pomarius neve is. A nemzetek és a nyelvek sorát a héber költészet követi, majd betűrendben Magyarország. Az itáliai, a francia, a német, a skandináv és a holland, flamand nyelvek „mesterkedői” folytatják a sort. A latin képes költészet mellett a leggazdagabb hagyománnyal ebben a műfajban az angol irodalmak rendelkeznek. A spanyol, a lengyel, az ukrán költészet zárja ezt a fejezetet.

A kötet második összefüggő része az Európán kívüli irodalmakat ismerteti. Így a kínai, az indiai és az iszlám képvrs történetét tárgyalja. Ezután következnek az arám, az örmény, a babilóniai, az indiai, a thaiföldi, a tibeti, és a vietnámi mesterkedő költészet versei. Külön fejezetben foglalta össze Higgins a telesztikhonok, a leonínuszok, a mágiikus feliratok fajtáit, a matematika és a költészet, a zene és a képvrs kapcsolatát, vagy a proteusvers vagy a verses képrejtvény rózsában írt különböző alakzatú írásai sorát. Majd — bizonyítván, hogy a legmodernebb, ún. hangzó versek is ismertek voltak a múltban — ezekre is szán néhány lapot. Ezután a labirintus-vers következik, amelyet a magyarországi 17. századi elméletírók a carmen quadratum címszó alatt ismertek.

Dick Higgins könyvének zárófejezeit ezután három függelék követi. Az első, Herbert Frankké, a kínai, a második (Kalanath Jha) a szanszkrit irodalmak ilyen törekvéseit fogja csokorba. A harmadik függelék a terminus technicusok jelentését magyarázza, közöttük különböző nyelveken a képvrs megnevezését, így magyarul a képvrs fogalmának nevét rosszul adja meg: képes dalnak tartva azt. A rendkívül gazdag képanyaggal illusztrált könyvet a világ képvrs költőinek névmutatója zárja, így közöttük jónéhány magyarországi név is található, mint Ákáb Istváné, Janus Pannoniusé, Comeniusé, Andreas Graffé, a már említett Bulyovszky Gyuláé, az ismeretlen Kemesen Egyedé, Langi Mihályé, Lányi Györgyé, Lepényi Istváné, Mosch Lukácsé, Szentzi Molnár Alberté, Molnár Gergelyé, Mudrony Mártoné, Palocsai Györgyé, Petőfi Sándoré, Philipus Ludovicus Piscatoré, Pomarius Sámuelé, Purkhart Györgyé, Simándi Lászlóé, Török Istváné és Váradi Gersoné.

Számtalan ismert vagy ismeretlen költő vagy versfaragó neve is jelzi a magyar hagyomány gazdagságát, s egyben a feltétlenül figyelemre méltó magyar fejezet értékeit is. A magyar anyag öt oldalt foglal el. Dick Higginst a magyar képvetség történetéről e sorok írója tájékoztatta levélben. A magyar képvetség-kutatás akkori eredményeit tárta a neves amerikai szerző elé. Az imént felsorolt magyar költők fémjelzik a magyar képvetség történetét. A kutatás természetesen ma már sokkal több eredményre hivatkozhat, mint amennyit ebben a könyvben olvashatunk, mégis öröndetes, hogy a magyar költészetnek ebben a műfajban írt anyaga egy igen jól szerkesztett, meglepően gazdag, számtalan illusztrációval díszített kötetbe bekerülhetett. A recenzens ismerve és ismertetve e terjedelmes könyv szerkezetét, tudja, hogy a magyar anyag tekintélyesebb része kéziratban ma-

radt ránk, s több szerző elméleti munkájában csak megemlíti a képvetség műfaját. Dick Higgins a magyar képvetség történetét ismertetve a szerzők betűrendjében tárgyalja az anyagot. Ez némileg zavarja a magyar olvasót, hiszen úgy véljük, a kronológiai rend célszerűbb lett volna.

Higgins könyve kivételes vállalkozás. Hatalmas anyagot tár olvasói elé, hibái tulajdonképpen e szándék következményei is. Öröndetes, hogy Közép-Európa e kicsiny nyelvi szigete, Magyarország előbb az iskolák latin nyelvén, majd később magyarul is továbbvitte az európai és az Európán kívüli hagyományokat. S tulajdonképpen annak is örülni kell, hogy a magyar hagyományok a képvetség világcatalógusában még ha olykor hibásan is, de helyet kaptak.

KILIÁN ISTVÁN

A kiadásért felel az Argumentum Kiadó igazgatója
Szedte az Argumentum Kft
Megjelent 7,8 A/5 ív terjedelemben
HU ISSN 0025–0171
Nyomta a László és Társa BT nyomdaüzeme
Felelős vezető László András

TARTALOM

<i>Knapp Éva</i> : Irodalomkínálat és művelődési program a barokk kori társulati kiadványokban	3
<i>Horváth Terézia</i> : Korabinszky János Mátyás és főműve: a Geographisch-historisches Lexikon von Ungarn	37
<i>Darabos Pál</i> : Hamvas Béla a Fővárosi Könyvtárban	54
<i>Monostory Klára</i> : Keresztury Dezső fondja az Országos Széchényi Könyvtárban	73

KÖZLEMÉNYEK

<i>Gömöri György</i> : Cseh költők versei franekeri magyarokhoz	88
<i>Ojtozi Eszter</i> : Két 17. századi könyv Sófalvi József bejegyzésével	93
<i>Enyedi Sándor</i> : Ocsovszky Pál levelei Aranka Györgyhöz	94
<i>Fehér Katalin</i> : Váradai Szabó János pedagógiai műve 1817-ből	103
<i>Vekerdí József</i> : Kézirat az 1849. évi abrudbányai vérfürdőről	106
<i>Lengyel András</i> : Kísérletek a Szegedi Híradó megerősítésére	107

FIGYELŐ

<i>Kókay György</i> : Magyar nap Wolfenbüttelben	115
<i>Dobri Mária</i> : A Szombathelyi Egyházi Könyvtár jubileuma	115

SZEMLE

A Bibliotheca Zriniana története és állománya. History and Stock of the Bibliotheca Zriniana. Szerk. Klaniczay Tibor. Bp. 1991. Argumentum—Zrínyi K., (<i>Héjjas Eszter</i>)	118
Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez. Reneszánsz kor. Szerk. Bitskey István. Bp. 1990., Tankönyvkiadó. (<i>Kilián István</i>)	120
Udvari István: Ruszinok a XVIII. században. Történelmi és művelődéstörténeti tanulmányok. Nyíregyháza, 1992., Bessenyei György K. (<i>Földvári Sándor</i>)	121
Klara Erdei: Auf dem Wege zu sich selbst: Die Meditation im XVI. Jahrhundert. Wiesbaden, 1990., O. Harrassowitz, (Wolfenbütteler Abhandlungen zur Renaissanceforschung, Bd. 8.) (<i>Tüskés Gábor</i>)	122
Dick Higgins: Pattern Poetry. Guide to an unknown Literature. New York, 1987. (<i>Kilián István</i>)	124

SOMMAIRE

<i>Knapp, Éva</i> : L'offre de la littérature et programme culturel dans les publications des confréries à l'époque baroque	3
<i>Horváth, Terézia</i> : János Mátyás Korabinszky et son ouvrage principal: Geographisch-historisches Lexikon von Ungarn	37
<i>Darabos, Pál</i> : Béla Hamvas à la Bibliothèque de la Capitale	54
<i>Monostori, Klára</i> : Le fond de Dezső Keresztury à la Bibliothèque Nationale Széchényi ..	73

CONTRIBUTIONS HISTORIQUES

<i>Gömöri, György</i> : Quelques poésies des poètes tchèques adressées à des Hongrois de Franeker	88
<i>Ojtozi, Eszter</i> : Deux livres du XVII ^e siècle avec les notes de József Sófalvi	93
<i>Enyedi, Sándor</i> : Les lettres de Pál Ocsovszky à György Aranka	94
<i>Fehér, Katalin</i> : Un ouvrage pédagogique de János Váradi Szabó de l'année 1817	103
<i>Vékerdi, József</i> : Un manuscrit sur le carnage d'Abrudbánya en 1849	105
<i>Lengyel, András</i> : Tentatives pour soutenir la revue Szegedi Híradó (Héraut de Szeged) ..	107

CRONIQUE

<i>Kókay, György</i> : Une journée hongroise à Wolfenbüttel	115
<i>Dobri, Mária</i> : Le jubilé de la Bibliothèque Ecclésiastique de Szombathely	115

REVUE

L'histoire et le stock de la Bibliotheca Zriniana. History and Stock of the Bibliotheca Zriniana. Réd. par Tibor Klaniczay. Bp. 1991., Argumentum—Zrínyi. (<i>Héjjas, Eszter</i>)	118
Chrestomathie à l'histoire de la littérature hongroise ancienne. — L'époque de la Renaissance. Réd. par István Bitskey. Bp. 1990., Tankönyvkiadó. (<i>Kilián, István</i>)	120
Udvari, István: Les Ruthènes au XVIII ^e siècle. Études d'histoire et d'histoire de la civilisation. Nyíregyháza, 1992., Bessenyei György K. (<i>Földvári, Sándor</i>)	121
Erdei, Klara: Auf dem Wege zu sich selbst: Die Meditation im XVI. Jahrhundert. Wiesbaden, 1990., O. Harrassowitz, (Wolfenbütteler Abhandlungen zur Renaissanceforschung, Bd. 8.) (<i>Tüskés, Gábor</i>)	122
Higgins, Dick: Pattern Poetry. Guide to an unknown Literature. New York, 1987. (<i>Kilián, István</i>)	124